

УДК 378.046.4+821+159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2022.03>

Василь Шуляр,
ORCID iD 0000-0001-8643-0105
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики мовно-
літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
vasyl.shuliar@moipro.mk.ua

Володимир Гладішев,
ORCID iD 0000-0001-7232-4184
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
volodymyr.hladyshev@moipro.mk.ua

БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

Розвідку, яка продовжує цикл надрукованих у часописі «Вересень» статей, у яких проаналізовано проблеми бібліотерапевтичного читання, присвячено вивченню деяких теоретичних і практичних аспектів використання бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів. Таке використання розглядаємо як важливий чинник підвищення ефективності бібліотерапевтичного читання, яке, відповідно до розробленої нами концепції, постає надійним інструментом психологічної самопомоги вчителя. Подаємо визначення поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературних творів», розглядаємо зв'язок ефективності бібліотерапевтичного читання та бібліотерапевтичного потенціалу творів, аналізуємо шляхи ефективного використання бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів залежно від родової належності цих творів, подаємо поради вчителю щодо найбільш результативного виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів.

Ключові слова: бібліотерапевтичний потенціал; бібліотерапія; психологічна самопомога; літературні твори.

© Шуляр В. І., Гладішев В. В., 2022

Вступ. Актуальність теми статті зумовлена низкою педагогічних і літературознавчих чинників, найважливішим серед яких слід визнати роль учителя в сучасній школі.

Як зазначив В. І. Шуляр, саме вчитель є найбільш цінним «людським ресурсом» сучасної освіти (Шуляр В. І., 2019;

Шуляр В. І., 2020), оскільки саме від постаті вчителя, його професійної підготовки, морально-людських якостей залежать не лише результативність освіти, а й успішність кожного з громадян України та нашої країни в цілому. Важкі випробування сучасного часу, викликані агресією Росії проти України, переконливо довели

суспільству: саме вчитель – стрижнева по-стать державотворення, оскільки саме від школи та освіти в цілому залежать патріотизм кожного громадянина, рівень розвитку нашої країни, її конкурентоздатність у світі. Нарешті, її обороноспроможність, здатність кожного громадянина захистити себе, свої цінності, своє право вільно обирати напрям розвитку та суспільно-моральні пріоритети.

Професія вчителя потребує від особистості наявності багатьох професійних та особистісних якостей, а безпосередня праця вчителя передбачає велику витрату енергії – як на рівні фізичних зусиль, так і на психологічно-емоційному рівні. Вочевидь, учителям потрібно дати можливість повноцінного психологічного відновлення, своєчасно озброїти педагога відповідними методиками психологічної самопомоги, використовуючи які, він забезпечує собі високий рівень працездатності, позитивний емоційний настрій, спроможність слухати та чути кожну дитину, проводити уроки на високому науково-методичному рівні.

Серед засобів психологічної самопомоги важливим та ефективним, як довів наш особистий досвід викладання протягом двох останніх років відповідних модулів у МОППО, слід уважати бібліотерапевтичне читання, використання якого в останні роки значно поширюється в Україні та провідних, розвинених країнах світу.

Зважаючи на це, керівництво МОППО вирішило впроваджувати відповідну дисципліну у план фахової перепідготовки педагогічних працівників і створити низку навчально-методичних матеріалів, що вийшли друком за останні два роки. Цей напрям фахової перепідготовки педагогічних працівників забезпечують доктори педагогічних наук Василь Шуляр, директор МОППО, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, та Володимир Гладышев, професор цієї ж кафедри.

Протягом чинного періоду були підготовлені відповідні матеріали для вчителя, опрацювання яких забезпечує

ефективне засвоєння методики бібліотерапевтичного читання, застосування цього читання вчителем як ефективного інструменту здійснення психологічної самопомоги.

Загальну характеристику бібліотерапевтичного читання (Берту Э., 2016; Борецка И., 2007; Дрешер Ю. Н., 2008) як інструменту психологічної самопомоги вчителя викладено в окремій статті (Гладышев В. В., 2021, с. 61–68), концепцію та методику застосування бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя подано в методичних матеріалах, що видані МОППО у 2020 році (Гладышев В. В., Гладышева С. А., 2020) та використовуються у процесі викладання відповідного модуля під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у лекціях і практичних заняттях з інших дисциплін під час фахової перепідготовки вчителів української та зарубіжної літератур. Досліджуючи тему підвищення ефективності бібліотерапевтичного читання, автори розвідки розробили концепцію його використання в рамках визначення траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників (Гладышев В. В., 2021, с. 83–92), надзвичайно важливого процесі на шляху подальшої демократизації професійної підготовки та перепідготовки педагогічних працівників. Використовували ми і напрацювання вчених щодо вживання бібліотерапевтичного інструментарію як для працівників бібліотек, так і педагогів (Коржик Н. А., 2019).

Аналізуючи «зворотний зв'язок» під час проведення занять із бібліотерапевтичного читання, ми з'ясували, що для багатьох педагогічних працівників достатньо складною залишається проблема визначення бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів, які доцільно використовувати для бібліотерапевтичного читання відповідно до запитів, що стають поштовхом до звернення до книги. Певні переваги у визначенні бібліотерапевтичного потенціалу будь-якого твору, звісно, мають вчителі української та зарубіжної літератури, які постійно працюють з літературними творами. Але навіть вони, фі-

нологи та методисти, не завжди спроможні розрізнити шкільний підхід до вивчення твору, літературознавчий аналіз твору та сутність бібліотерапевтичного потенціалу цього ж твору.

Зазначені вище моменти зумовили необхідність визначення поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературного твору», виявлення відмінностей цього потенціалу від естетичної цінності твору, його моральної цінності. Також важливим є озброєння вчителя вмінням визначати бібліотерапевтичний потенціал літературного твору та використовувати цей потенціал відповідно до особистісних запитів, відповіді на які має дати звернення до бібліотерапевтичного читання твору.

Мета статті полягає у визначенні специфіки та всебічному дослідженні бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів у професійній діяльності вчителя як інструменту психологічної самопомоги. Завданнями є:

1. Визначити поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературних творів» у контексті системи бібліотерапевтичного читання.

2. Виявити зв'язок між особистісним запитом/запитами вчителя (професійними та індивідуальними) і бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору, звернення до якого потенційно має задовольнити цей запит.

3. Виявити зв'язок між бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору та його родовою специфікою.

4. Надати вчителю рекомендації щодо виявлення бібліотерапевтичного потенціалу творів, до яких він звертається в рамках особистісної читацької діяльності.

1. Специфіка поняття «бібліотерапевтичний потенціал літературного твору» потребує окремого пояснення, оскільки визначення цього поняття має поєднувати два чинники: літературний/літературознавчий та особистісний. Ідеться про те, що бібліотерапевтичний потенціал літературного твору складається з об'єктивного та суб'єктивного начал, своєрідний «симвіоз» яких є природним для свідомості людини, що звертається до твору, зокрема

– на постаті вчителя.

Тобто об'єктивно може статися – і це підтверджує досвід спілкування з учителями – дещо незвичайна з літературознавчого погляду ситуація: видатні твори світової літератури для особистості можуть не мати значного бібліотерапевтичного потенціалу, тоді як твори, що не вирізняються значними естетичними якостями, для читача можуть мати більш значущий бібліотерапевтичний потенціал.

На нашу думку, під бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору потрібно розуміти об'єктивно та суб'єктивно притаманну йому спроможність задовольнити особистісні запити, для вирішення яких людина звертається до бібліотерапевтичного читання.

Відповідно, ідеться про своєрідний емоційно-особистісно-життєводосвідний потенціал літературного твору, який для особистості є її власним вибором (тобто суб'єктивний характер), але водночас має для цієї ж особистості об'єктивний характер, оскільки він притаманний саме цьому твору, звернення до якого в рамках бібліотерапевтичного читання вже підтверджувало свою результативність. Підкреслюємо, що йдеться про твори, які для особистості перевірені часом і зверненнями до них у складних життєвих ситуаціях, а саме – коли в читача виникали особистісні запити, вирішення яких ставало результатом саме звернення до відповідних творів.

Зазначимо також, що у процесі визначення бібліотерапевтичного потенціалу окремих літературних творів орієнтуватися варто на поєднання об'єктивного й суб'єктивного начал, визначальним із яких є саме суб'єктивний складник. Саме тому потрібно з'ясувати провідні «особистісні запити» вчителя та їхній вплив на вибір творів для бібліотерапевтичного читання у зв'язку з їхнім бібліотерапевтичним потенціалом.

2. «Особистісні запити» вчителя тісно пов'язані з його професією, оскільки в нашому суспільстві традиційно до вчителя висуваються високі професійно-особистісні вимоги. Відповідно, «осо-

бистісні запити» вчителя можна умовно розподілити на дві великі групи: «професійні особистості запити» та «індивідуальні особистісні запити». Запити з цих груп, безумовно, перетинаються між собою, але в кожному з них домінує або професійний, або індивідуальний складник цього запиту.

До провідних «професійних особистісних запитів» учителя зокрема належать такі:

- «чи на своєму місці в житті я опинився»;
- «я та мої колеги»;
- «я та батьки учнів»;
- «я і мої учні».

До провідних «індивідуальних особистісних запитів» учителя належать такі запити, які тяжіють до загальнолюдських:

- «я та моє здоров'я»;
- «межа моєї професійної та особистої відповідальності, «особисті кордони» та самооцінка»;
- «самотність» – добро чи зло?
- «мій тил – моя родина»;
- «матеріальне благополуччя вчителя».

Докладно специфіку кожного запиту проаналізовано у відповідних матеріалах (Гладышев В. В., Гладышева С. А., 2020, с. 29–79). Але відповідно до бібліотерапевтичного потенціалу творів, до яких доцільно звертатися для задоволення запиту, потрібно визнати таке: у кожного читача є свій, як його умовно було визначено, «золотий список» (Гладышев В. В., Гладышева С. А., 2020, с. 21–23) літературних творів, який формується протягом читацької діяльності на основі творів, що справили на читача велике враження та довели корисність звернення до них у різних життєвих ситуаціях.

Водночас потрібно пам'ятати, що нікому з нас не варто покладатися лише на власний читацький досвід. Кожна людина, навіть така, що читає дуже багато, ніколи не може прочитати більше, аніж вона здатна прочитати. Відповідно, поза рамками нашої уваги можуть залишитися надзвичайно корисні – якщо оцінювати їхній бібліотерапевтичний потенціал – лі-

тературні твори, звернення до яких може забезпечити важливі, іноді доленосні відповіді на дуже актуальні для нас «особистісні запити». Зважаючи на це, доцільно надати читачеві певні літературні орієнтири, які б допомогли у виборі творів.

Уважаємо, що дуже доцільно повернути кожного читача, умовно кажучи, «обличчям до класичної літератури», яка посідає певне місце в житті кожної людини, адже саме класична література є основою літературної освіти школярів. При цьому потрібно враховувати думку А. А. Осипової щодо того, що твори, які вивчають у школі, мають у свідомості читача певні, зумовлені цим вивченням, стереотипи, «які потрібно долати» (Осипова А. А., 2004, с. 198). Уважаємо, що цей чинник, який у бібліотерапії як галузі психотерапії визнається певною мірою негативним, під час бібліотерапевтичного читання може стати позитивним: саме подолання «шкільних стереотипів» може стати для читача важливим особистісним досягненням, своєрідною ознакою власної читацької та особистісної неповторності, доказом того, що не життя нав'язує йому стереотипи, а він сам вибудовує своє життя відповідно до власних життєвих цінностей.

На нашу думку, звернення до класичної літератури, яка є знайомою зі шкільних часів, доведення значного бібліотерапевтичного потенціалу начебто знайомих творів – це своєрідна індивідуалізація власного життєво-естетичного досвіду, перехід від літературного твору як, умовно кажучи, «загальноестетичного» явища, відомого всім школярам, до явища особистісного, потрібного лише конкретній особі для отримання відповіді на найактуальніші для неї «особистісні запити».

На цьому шляху важливого значення набуває один об'єктивний аспект літературного твору як явища мистецтва слова – ідеться про родову специфіку. Саме родова специфіка літературного твору визначає його естетичну своєрідність і значною мірою його бібліотерапевтичний потенціал. **Зв'язок між бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору та його родовою специфікою.**

Фахівці з теорії літератури у Словнику-довіднику літературознавчих термінів подають таке визначення епосу як роду літератури: «Епос (грец. *epos* – слово, розповідь) – багатозначний термін, який означає за літературною традицією оповідну поезію, зароджену в глибокій минувшині як форму зображення героїчних вчинків певного персонажа, важливих подій тощо («Іліада» та «Одіссея» Гомера, ісландські саги, українські думи тощо) (Літературознавчий словник-довідник, 2007, с. 240). Провідними рисами епосу традиційно вважається те, що епічні твори зображують зовнішню щодо автора твору дійсність, також вони є сюжетними, тобто йдеться про зображення в епічному творі певного перебігу подій, що формують сюжет твору та зумовлюють «відносини» між читачем і твором.

Варто зазначити, що «питома вага» епічних творів в історико-літературній спадщині традиційно є дуже великою порівняно з лірикою та драмою, тому вони посідають надзвичайно помітне місце в історико-літературному процесі. Завдяки цьому, а також тому, що епічні твори є сюжетними, вони викликають підвищений інтерес у читачів, відповідно, цей інтерес сприяє збільшенню авторів, які їх створюють.

Відтак варто констатувати наявність у кожній національній літературі значної кількості епічних творів, що належать до різних епічних жанрів. Додамо, що ці твори мають різну естетичну цінність, але нагадаємо: для бібліотерапевтичного потенціалу окремого твору, який обирає читач, естетична цінність твору має індивідуальне значення та не є визначальним чинником відбору твору для бібліотерапевтичного читання.

Завдяки сюжетності епічні твори є надзвичайно цікавими для читачів: вони глибокі, змальовують життя на рівні особистості й рівні узагальнення, найкращим із них притаманні глибокий психологізм, проникнення в душу людини на рівні найтонших душевних порухів. Безумовно, це значно підвищує бібліотерапевтичний потенціал епічних творів, їхню цінність для

здійснення бібліотерапевтичного читання.

Утім, для бібліотерапевтичного читання, як зазначалося вище, обираються твори із власного «золотого списку», для нього «гострота сюжету» аж ніяк не є важливим чинником. І ось тут гострий сюжет, що приваблює читача, може відіграти дуже важливу роль: коли сюжет тобі, читачеві, добре знайомий, виникає можливість поцінувати не зовнішнє, а внутрішнє, насолоджуватися спілкуванням зі світом, що створений письменником, повноцінно «проживати» почуття, що визначають внутрішній світ персонажів, зіставляти цей емоційний світ із власними потребами та «особистісними запитами».

Ще один момент, який значно підвищує бібліотерапевтичний потенціал епічних творів, пов'язаний і з тим, що в епічному творі велике значення має морально-естетична позиція письменника, що «розчинена» в художній тканині твору. Кожен письменник має свою «філософію життя», яка відбивається в його творах. Найбільш значущі письменники створюють своєрідну «концепцію життя людини», яка охоплює найбільш важливі для кожної людини життєві прояви. Відповідно, ця «концепція життя» стає помітним явищем не лише історії літератури – залежно від впливу письменника на суспільство вона може стати певними життєвими орієнтирами для сучасників і навіть наступних поколінь.

Завдяки родовій специфіці епосу саме епічні твори, зазвичай, здебільшого становлять «золотий список творів», до якого звертається людина під час бібліотерапевтичного читання, це зумовлено родовою специфікою епосу та місцем, яке посідають епічні твори в культурній спадщині людства і робить їх надзвичайно цінним джерелом психологічної самопомоги.

Відомий нам «Словник літературознавчих термінів» пропонує таке визначення драми: «Драма (грец. *drama* – дія) – літературний рід, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення» (Словарь литературоведческих терминов, 1974, с. 207).

Визначальною рисою драматичного

твору варто вважати те, що повноцінне уявлення про нього може бути сформовано лише тоді, коли ти побачиш виставу за цим твором. Сценічну дію закладено у драматичний твір як найважливіший його компонент, без урахування якого сприйняття драматичного твору не може бути адекватним його родовій специфіці.

Щодо цього доцільно згадати слова видатного критика В. Г. Белінського про взаємини драматичного твору та читача-глядача: «Драматична поезія не повна без сценічного мистецтва: щоб зрозуміти цілком персонаж, мало з н а т и, як він діє, говорить, відчуває, – потрібно б а ч и т и й ч у т и, як він діє, говорить, відчуває» (Словарь литературоведческих терминов, 1974, с. 42). Не викликає сумнівів, що саме завдяки потенціалу драматичного тексту виникають його різні сценічні інтерпретації, які, з одного боку, ґрунтуються на тексті, з іншого – реалізують закладену в тексті сценічну дію – як її розуміє режисер вистави. Саме прихована сценічна дія надає можливості для таких інтерпретацій, кожен час бачить текст по-своєму, і це «сучасне бачення» впливає на те, як саме на сцені здійснюється «часове перекодування» створеного, можливо, декілька тисячоліть тому драматичного тексту.

Порівняно з прозаїком драматург має досить обмежені можливості для створення художнього світу та характерів образів-персонажів. Прозаїк, наприклад, може подати читачеві історію роду героя, тоді стає зрозумілим, чому характер героя є таким, яким він є – згадаємо хоча б трагічну історію Доріана Грея, кохання його батьків та загибель батька, яку влаштував ображений дідусь-аристократ. Тоді як драматург, щоб створити характер героя, має у своєму розпорядженні лише мовну характеристику героя, засіб «герой про героя» та ремарки, які або описують місце подій чи поведінку героя, або пояснюють його репліки в діалозі чи в рамках монологу.

Також у драматичному творі великого значення набуває драматичний конфлікт, який постає головною пружиною розвитку дії. Відомо, що розрізняють зов-

нішній та внутрішній конфлікти, у першому випадку йдеться про зіткнення героя з обставинами, внутрішній конфлікт – це протиріччя характеру героя, які зумовлюють його поведінку, ставлення до інших персонажів твору, ставлення до себе. Зазвичай внутрішній і зовнішній конфлікти не збігаються, більше того, людина, яка гідно протистоїть обставинам, може не витримати внутрішніх протиріч, які зламують її.

Наведені вище міркування є надзвичайно важливими для визначення бібліотерапевтичного потенціалу драматичних творів. З одного боку, «наявність» у драматичному творі сценічної дії, неможливість скласти адекватне родовій специфіці твору уявлення про нього без перегляду вистави за текстом твору помітно ускладнюють бібліотерапевтичне читання драматичних творів. Тут ми маємо покластися на власний читачий досвід, на власний життєвий досвід, на власний досвід спілкування з театральним мистецтвом – саме це має стати підґрунтям для бібліотерапевтичного читання драматичних творів.

Небезпека полягає в тому, що ми сприйматимемо драматичний твір як епічний, не враховуючи закладену в нього драматичну дію як визначальну рису драми як роду літератури. За цих умов сам твір та його образи багато втрачають, тому що там, де прозаїк описує, драматург виконує естетичне завдання з допомогою саме драматичної дії та участі персонажів у цій дії.

З іншого боку, бібліотерапевтичне читання драматичних творів ускладнюється й тим, що знайомі нам вистави або кіно/телефільми за цими творами, і це процес об'єктивний, не можуть не впливати, суттєвим чином упливати на сприйняття тексту, оскільки створений актором образ, особливо у разі, коли актор є талановитим, неминуче «наявний» під час читання в наших свідомості та підсвідомості. Хочемо ми цього чи ні, але ми постійно «бачимо» цей образ власним «внутрішнім поглядом». Це відволікає від тексту, навіть, можна стверджувати, певною мірою викривлює текст, не залишаючи можливості зосередитися на образі, що створений

автором саме в тексті. Так відбувається тому, що один із можливих варіантів інтерпретації цього образу (який ми бачили у виставі або на екрані) домінує над текстом, підпорядковує собі наші можливості побачити текст по-іншому, «задає напрям» сприйняття тексту, що обмежує творче ставлення читача до процесу читання.

Зазначені вище проблеми можливо вирішити через «абстрагування» від вистави або фільму, з одного боку, та «вмиканням» творчої уяви для власного бачення реалізації сценічного потенціалу драматичного тексту з іншого боку. Тобто, читаючи драматичний твір, ми маємо стати «самі собі» акторами/режисерами/художниками/композиторами, створити власну «виставу» за цим твором, яка відбиває лише наше осмислення як твору в цілому, так і образів-персонажів цього твору зокрема. Це дасть можливість реалізувати бібліотерапевтичний потенціал драматичного твору, до якого ми звертаємося в рамках бібліотерапевтичного читання.

Великий бібліотерапевтичний потенціал драматичного твору, зумовлений його родовою природою, реалізується також завдяки тому, що обмеженість засобів створення характерів змушує драматурга значно підсилити вагу художнього слова, зробити так, щоб «навантаження» на слово було максимальним. Читаючи діалоги персонажів, ми отримуємо по-справжньому унікальну можливість зануритись у психологію кожного з них, простежити хід думок і почуття, що є визначальними для людини у певних життєвих ситуаціях. Більше того, «проживаючи» ці діалоги у процесі бібліотерапевтичного читання, ми формуємо певну модель поведінки у відповідних життєвих ситуаціях, здобуємо унікальний досвід спілкування, який потім можемо пристосовувати до ситуацій у власному житті.

Під час бібліотерапевтичного читання драматичних творів доцільно використовувати такий прийом: ми читаємо репліку в діалозі – і пропонуємо власну відповідь на питання або власний варіант продовження бесіди – власну репліку. По-

тім зіставляємо свій варіант із тим, який є в тексті, пробуємо з'ясувати відмінності (якщо вони є) або зрозуміти, чому саме ми запропонували цей варіант, якщо він збігається з авторським.

За умов системного використання цього прийому під час бібліотерапевтичного читання драматичних творів наше ставлення до життєвих ситуацій стає більш свідомим, ми швидше реагуємо на незвичайні ситуації, стаємо стійкішими, нас важче збентежить несподіваним висловом із боку співрозмовника.

Ані епічні, ані ліричні твори під час їхнього бібліотерапевтичного читання не забезпечують можливості саме так зануритись у процес спілкування людей між собою, настільки глибоко відчувати й зрозуміти зв'язок між словом і характером людини, так цінувати слово. Оскільки мова є основним засобом спілкування між людьми, бібліотерапевтичне читання драматичних творів не лише підвищує культуру спілкування – воно виводить це спілкування на особистісний рівень, формує прагнення повноцінно використовувати можливості спілкування. Досвід, який ми набуваємо під час бібліотерапевтичного читання драматичних творів, не лише надає можливість отримати відповідь на «особистісний запит» – він сприяє особистісному зростанню, робить людину більш стійкою в раніше невідомих для неї життєвих ситуаціях.

Лірика посідає особливе місце з-поміж інших родів літератури, що зумовлено її родовою специфікою: «Лірика (грец. Іугіков – лірний; твір, виконаний під акомпанемент ліри – струнного музичного щипкового інструмента) – один із трьох, поряд із епосом та драмою, родів художньої літератури, у якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси» (Словарь литературоведческих терминов, 1974, с. 391). Отже йдеться саме про переживання, які набувають рис художнього образу.

Підвищена емоційність лірики досягається за рахунок принципово інших

стосунків між автором ліричного твору та читачем/слухачем. Якщо в епосі й драмі образ автора розчинений у художній тканині твору, то в ліриці він постає у вигляді ліричного героя. Варто звернути увагу на таке визначення цього літературознавчого поняття: «Ліричний герой – друге ліричне Я поета; умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань. Водночас Л. Г. не ототожнюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності. Між ними є естетична єдність, певний естетичний ідеал, виражений у тексті віршованих творів» (Словарь литературоведческих терминов, 1974, с. 394). Не важко помітити, що ліричний герой, з одного боку, є наслідком певного переживання автора твору, з іншого – самостійним морально-естетичним явищем, яке виникає та побутує саме як таке явище.

Щодо бібліотерапевтичного потенціалу ліричних творів потрібно визнати, що він певною мірою поступається бібліотерапевтичному потенціалу епічних і ліричних творів саме через те, що ліриці притаманна підвищена емоційність. Глибина переживань, безумовно, дуже значна, але їхня, так би мовити, «повчальна цінність» для читача менша, оскільки вони не пов'язані з сюжетом твору, з обставинами життя, з життєвими ситуаціями, що викликали ці переживання. Тому, відповідно, і звернення до набутого емоційного досвіду «проживання» цих почуттів під час бібліотерапевтичного читання не «прив'язане» до конкретних обставин, воно більше орієнтоване на внутрішній світ людини.

Звичайно, цей емоційний досвід збагачує людину, робить її чутливішою, сприяє можливості краще зрозуміти себе та іншу людину в певних життєвих ситуаціях, проте він не є стійким, оскільки не «закріплений» у певних поведінкових моделях, які пропонують нам епічні й драматичні твори. Бракує прикладів/зразків, на які ми можемо орієнтуватися, і це цілком природно, тому що, як зазначалося вище, кожне переживання, що втілене у вірші, є

унікальним і неповторним.

Тобто на рівні особистісному бібліотерапевтичне читання ліричних творів, безумовно, є корисним і важливим для людини. Але його, так би мовити, «утилітарне» значення «розмивається» специфікою лірики як роду літератури, підвищеним особистісним «наповненням» ліричних творів, яке зумовлене унікальністю й неповторністю особистості поета. Людина не може жити чужими почуттями. І хоча ліричним творам властиве певне «узагальнення» людських почуттів, інакше вони не мали б відгуку в читачів/слухачів, воно не може сприйматись як універсальне саме тому, що для кожної людини найважливішими є саме її почуття.

Зазначене вище не означає, що бібліотерапевтичне читання ліричних творів не може бути ефективним засобом психологічної самопомоги. Проте підвищена емоційність лірики вимагає вміння розрізняти власне життя й створений поетом емоційний світ, залишатися в реальності, доцільно використовуючи емоційний досвід ліричних творів.

Отже, урахування родової специфіки літературних творів може зробити бібліотерапевтичне читання цих творів свідомішим та ефективнішим саме за рахунок того, що читач передбачає, на який ефект він може розраховувати під час звернення до твору відповідного роду.

Деякі поради вчителів щодо виявлення та врахування бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів, до яких він звертається у рамках бібліотерапевтичного читання.

Дослідження проблеми виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів зумовило можливість запропонувати вчителів деякі поради, урахування яких, як свідчить досвід, допоможе підвищити ефективність бібліотерапевтичного читання:

- найважливіший момент: ніколи не припиняйте читацьку діяльність та пошуки творів, які можуть бути корисними для бібліотерапевтичного читання саме вам;

- уважно ставтеся до визначення природи та точності визначення «особи-

стісного запиту», унаслідок якого ви звертаєтеся до літературного твору;

- намагайтеся застосовувати попередній досвід звернення до твору як чинник, що визначає бібліотерапевтичний потенціал твору саме для вас;

- ураховуйте родову специфіку творів – це забезпечує адекватне ставлення до твору, реалістичне виявлення його бібліотерапевтичного потенціалу, спроможність повніше використовувати цей потенціал;

- пам'ятайте, що і ви самі, і життя постійно змінюється, тому під час звернення до твору ваші сподівання можуть не виправдатися – але це не може бути причиною відмови від твору як джерела бібліотерапевтичного читання, оскільки твір, який опинився у вашому «золотому списку творів», назавжди є вашим морально-естетичним надбанням.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави зробити такі основні висновки:

1. Кожен літературний твір має певний бібліотерапевтичний потенціал, під яким потрібно розуміти притаманну йому спроможність задовольнити особистісні запити, для вирішення яких людина звертається до бібліотерапевтичного читання.
2. Бібліотерапевтичний потенціал літературного твору для читача не побутує сам по собі, він тісно пов'язаний із «особистісним запитом», унаслідок якого читач звертається до твору, тобто має суб'єктивний характер, який водночас не позбавлений де-

яких об'єктивних моментів, пов'язаних із літературознавчою природою літературного твору, його естетичною своєрідністю.

3. Епічні, драматичні та ліричні твори відрізняються один від одного насамперед своєю естетичною природою, тому для виявлення бібліотерапевтичного потенціалу будь-якого твору доцільно знати та враховувати його родову природу та родові ознаки.
4. Виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів буде ефективнішим, якщо вчитель буде дотримуватися запропонованих порад та ніколи не припинятиме свою читацьку діяльність.

Перспективи подальшого дослідження полягають у таких напрямках:

- удосконалення процесу виявлення бібліотерапевтичного потенціалу літературних творів через урахування унікальності постаті письменника та його морально-естетичної позиції, що втілена у творі;
- розроблення конкретних методичних порад щодо виявлення бібліотерапевтичного потенціалу класичних творів української та світової літератури, озброєння вчителя алгоритмами роботи з цими творами.

Додамо, що автори готують до видання навчальний посібник, у якому планується подальше дослідження теми в зазначених вище напрямках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берту Э. Книга как лекарство : скорая литературная помощь от А до Я / Э. Берту, С. Элдеркин. – Москва : Синдбад. – 2016. – 490 с.
2. Борецка И. Библиотерапия. Лекции / И. Борецка. – Лекции. – Гродно : ГрГУ, 2007. – 100 с. Пер. с польского И. Ф. Притульчик.
3. Гладишев В. В. Моделирование траектории профессионального развития: здійснення психологічної самопомоги засобами бібліотерапевтичного читання / В. В. Гладишев // Вересень. Науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2021. – №3 (90). – Миколаїв : МОППО. – С. 83–92.
4. Гладышев В. В. Общая характеристика библиотерапевтического чтения как инструмента психологической самопомощи учителя / В. В. Гладышев // Вересень. На-

- уково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2021. – №1 (88). – Миколаїв : МОІППО. – С. 61–68.
5. Гладышев В. В., Гладышева С. А. Библиотерапевтическое чтение – инструмент психологической самопомощи учителя / В. В. Гладышев, С. А. Гладышева. – Николаев : НОИППО, 2020. – 96 с.
  6. Дрешер Ю. Н. Библиотерапия: теория и практика : учебное пособие / Ю. Н. Дрешер. – СПб. : «Профессия». – 2008. – 269 с.
  7. Коржик Н. А. Бібліотерапевтичний інструментарій сучасної публічної бібліотеки // Вісн. Харк. держ. акад. культури. – 2019. – Вип. 54. – С.41–52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://v-khsac.in.ua/article/view/165731/164946>, 2019 DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.04>
  8. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 753 с. (Notabene).
  9. Осипова А. А. Общая психокоррекция : Учебное пособие / А. А. Осипова. – М. : Сфера, 2004. – 512 с.
  10. Словарь литературоведческих терминов / Редакторы-составители Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев. – М. : Просвещение, 1974. – 509 с.
  11. Шуляр В. І. Стратегії організації освітнього процесу : до реалізації Концепції «Нова українська школа» / В. І. Шуляр // Директор школи. – 2019. – 7 (847). – С. 93–104.
  12. Шуляр В. І. Учитель як людський ресурс Нової української школи : навчальний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : МОІППО, 2020. – 50 с.

BIBLIOTHERAPEUTIC POTENTIAL OF LITERARY WORKS

Shuliar Vasyl,

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Theory
and Methods of Language, Literature, Art
and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
vasyl.shuliar@moippo.mk.ua*

Hladyshev Volodymyr,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory
and Methods of Language, Literature, Art
and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
volodymyr.hladyshev@moippo.mk.ua*

The article continues the series of articles previously published in the journal «Veresen». The articles deal with the problems of therapeutic reading, they are devoted to the analysis of some theoretical and practical aspects of using the therapeutic potential of literary works. We consider therapeutic reading as an important factor of the effectiveness of the teacher's psychological self-help. According to our concept, it appears as a reliable tool for the teachers. In line with this concept, the teachers' appeal to therapeutic reading provides an opportunity

to neutralize the negative consequences for the psyche caused by the difficult and energy-consuming work.

We present our definition of the concept of «bibliotherapeutic potential of literary works», we also consider the relation between the effectiveness of bibliotherapeutic reading and the therapeutic potential of works.

We suggest that the conscious identification of the therapeutic potential of literary works increases the effectiveness of such reading.

We analyze the ways to effectively use the potential of literary works, it depends on the genre of these works.

We consider the bibliotherapeutic potential of epic, dramatic and lyrical works, and we determine the factors that can positively influence the teachers' therapeutic reading.

We present some pieces of advice for the teacher on the most effective independent identification of the bibliotherapeutic potential of literary works; it may stimulate the creative search of the teachers and their reading activity.

Keywords: bibliotherapeutic potential; bibliotherapy; literary works; psychological self-help.

REFERENCES

1. Bertu, Je. & Jelderkin, S. (2016). *Kniga kak lekarstvo: skoraja literaturnaja pomosh hot A doJa* [A book as medicine: emergency literary aid from A to Z] (rus).
2. Borecka, I. (2007). *Biblioterapija. Lekcii* [Bibliotherapy. Lections]. (I. F. Pritulchik, Trans.). Grodno: GrGU (rus).
3. Dresher, Ju. N. (2008). *Biblioterapija: teorija i praktika* [Bibliotherapy: theory and practice]. Sankt-Peterburg: Professija (rus).
4. Gladyshev, V. V. (2021). Obshaya harakteristika biblioterapevticheskogo chteniya kak instrumenta psihologicheskoy samopomoshi uchitelya [General characteristics of bibliotherapeutic reading as a tool for psychological self-help of a teacher]. *Veresen*, 1 (88). Mykolaiv: MOIPPO, 61–68 (rus).
5. Gladyshev, V. V. & Gladysheva, S. A. (2020). *Biblioterapevticheskoe chtenie – instrument psihologicheskoy samopomoshi uchitelja* [Bibliotherapeutic reading – at ool for psychological self-help of teachers]. Nikolaev: NOIPPO (rus).
6. Hladyshev, V. V. (2021). Modeliuvannia traiektorii profesiinoho rozvytku: zdiisnennia psykholohichnoi samodopomohy zasobamy biblioterapevtychnoho chytannia [Modeling the trajectory of professional development: the implementation of psychological self-help by means of bibliotherapeutic reading]. *Veresen*, 3 (88). Mykolaiv: MOIPPO, 83–92 (ukr).
7. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I. & Teremko, V. I. (Eds.) (2007). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* [Literary Dictionary-Handbook]. K.: VTs «Akademiia» (ukr).
8. Korzhyk, N. A. (2019). Biblioterapevtychnyi instrumentarii suchasnoi publichnoi biblioteki [Bibliotherapeutic tools of modern public library]. *Visn. Khark. derzh. akad. kultury*, vyp. 54, 41–52. Retrieved from: <http://v-khsac.in.ua/article/view/165731/164946>, 2019 DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.04> (ukr).
9. Osipova, A. A. (2004). *Obshaya psihokorrekcija* [General psychocorrection]. M.: Sfera (rus).
10. Shuliar, V. I. (2019). Stratehii orhanizatsii osvithnoho protsesu: do realizatsii Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Strategies for organizing the educational process: to wards the implementation oft he «New Ukrainian school» Concept]. *Dyrektor shkoly*, 7 (847), 93–104 (ukr).
11. Shuliar, V. I. (2020). *Uchytel yak liudskyi resurs Novoi ukrainskoi shkoly* [Teacher as a

- human resource of the New Ukrainian school]. Mykolaiv: MOIPPO (ukr).
12. Timofeev, L. I. & Turaev, S. V. (Eds.). (1974). *Slovar literaturovedcheskih terminov* [Dictionary of literary terms]. M.: Prosveshenie (rus).